

Έκθεση Γ' Λυκείου: Η περίσταση επικοινωνίας (θεωρία & παραδείγματα)

Η περίσταση επικοινωνίας αναφέρεται στο περιβάλλον μέσα στο οποίο παράγονται και ανταλλάσσονται τα νοήματα. Σύμφωνα με τη σύγχρονη γλωσσολογία, η περίσταση επικοινωνίας καθορίζεται από τρεις αλληλοεξαρτώμενες παραμέτρους:

1. Πεδίο: Αφορά τη φύση και το θέμα της κοινωνικής δραστηριότητας και προσδιορίζει το περιεχόμενο του κειμένου (τι συμβαίνει, ποιο είναι το θέμα της επικοινωνίας). Για παράδειγμα, είναι διαφορετικό το πεδίο/θέμα μιας δραστηριότητας/ανακοίνωσης σε ένα ιατρικό συνέδριο και σε εκείνο της θεραπευτικής ιατρικής δραστηριότητας.

2. Συνομιλιακοί ρόλοι: Προσδιορίζουν τις κοινωνικές σχέσεις εκείνων που μετέχουν σε μια περίσταση επικοινωνίας (ποιοι, με ποιες ιδιότητες συμμετέχουν). Οι συνομιλιακοί ρόλοι δομούν τις διαφορετικές κοινωνικές σχέσεις των συμμετεχόντων, τη συναισθηματική απόσταση, τη συχνότητα των επαφών τους (π.χ. επίσημο - ανεπίσημο ύφος, σχέσεις οικειότητας, σχέσεις ιεραρχίας κ.λπ.). Η πραγμάτωση των συνομιλιακών ρόλων γίνεται με διαφορετικές λεξιλογικές και φρασολογικές επιλογές (π.χ. προσφωνήσεις, δείκτες ευγένειας κ.λπ.).

Μπορούμε όμως να δούμε ότι βασίζονται σε δύο γραμματικά υποσυστήματα:

α) Διάθεση: μπορούμε να δίνουμε πληροφορίες (δηλώσεις, τυπικά με δηλωτικές προτάσεις), να ζητάμε πληροφορίες (ερωτήσεις, τυπικά με ερωτηματικές προτάσεις), να ζητάμε από τους άλλους να κάνουν κάτι (οδηγίες/εντολές, τυπικά με προστατικές προτάσεις). Ασφαλώς η πραγμάτωση αυτών των βασικών λειτουργιών μπορεί να γίνεται και με άλλες επιλογές, δηλαδή και με κοινωνικά προσδιορισμένους έμμεσους τρόπους.

β) Τροπικότητα: Διακρίνεται σε **επιστημική**, που σχετίζεται με τον βαθμό βεβαιότητας του ομιλητή (υπόθεση, δυνατότητα, πιθανότητα, βεβαιότητα), και **δεοντική**, που σχετίζεται με την αναγκαιότητα πραγματοποίησης αυτού για το οποίο γίνεται λόγος (επιθυμία, ευχή, πρόθεση, υποχρέωση). Εκφράζεται με ποικίλους τρόπους (επιρρήματα, απρόσωπα τροπικά ρήματα, συνδυασμοί μορίων, το ποιόν των ρηματικών ενεργειών, χρόνοι ή εγκλίσεις κ.λπ.).

3. Τρόπος: Αφορά τον τρόπο εκφοράς του λόγου, δηλαδή τους τρόπους που τα νοήματα γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης από τους συμμετέχοντες. **Συγκεκριμένα, αναφέρεται στο πώς μπορεί να πραγματοποιηθεί το μήνυμα, με ποιο μέσο και με ποιο δίαυλο επικοινωνίας, τι ρόλο διαδραματίζει η γλώσσα σ' αυτό.**

Για παράδειγμα, οι διαφορές ανάμεσα σε **γραφτό, προφορικό ή πολυτροπικό λόγο** αφορούν τα υλικά μέσα με τα οποία πραγματώνεται (**δίαυλος**), αλλά και το κατά πόσο οι συμμετέχοντες μπορούν να παρέμβουν κατά τη διάρκεια παραγωγής του μηνύματος (**μέσο**).

Σημαντική πτυχή είναι και ο **ρόλος που διαδραματίζει η γλώσσα στην περίσταση επικοινωνίας**. Για παράδειγμα, σε ένα πολυτροπικό κείμενο ο ρόλος της γλώσσας είναι **συμπληρωματικός** στα άλλα συστήματα, σε ένα τυχερό παιχνίδι ο ρόλος της

Βαλλιάνειο Λύκειο Κεραμειών / σχολ. έτος 2021-2022

Νεοελληνική Γλώσσα Γ' Λυκείου (συνεξέταση)

είναι **βοηθητικός**, ενώ σε ένα **δοκίμιο** η **γλώσσα** συγκροτεί το ίδιο το **κείμενο** (**βασικός/κεντρικός ρόλος**).

Κάθε παράμετρος προβλέπει διαφορετικές λεξικογραμματικές και κειμενικές επιλογές. Ας σημειωθεί ότι οι παράμετροι είναι αμοιβαία εξαρτώμενες, με την έννοια ότι η αλλαγή σε κάθε μία από αυτές επιφέρει λίγο-πολύ αλλαγές και στις υπόλοιπες.

Δίαυλος ή κανάλι επικοινωνίας: Γραπτός λόγος, προφορικός λόγος, πολυτροπικός λόγος, προσχεδιασμένη ομιλία, αυθόρμητη/αυτοσχέδια ομιλία.

Μέσο: Αν επιτρέπει ή όχι την παρέμβαση των συμμετεχόντων κατά τη διάρκεια παραγωγής του μηνύματος (**α.** δυνατότητα διάδρασης / αλληλεπίδρασης στο πλαίσιο μιας αμφίδρομης -κυρίως προφορικής- διαπροσωπικής επικοινωνίας ή επικοινωνίας με τη χρήση νέων τεχνολογιών που επιτρέπουν την απόκριση/αντίδραση του δέκτη, **β.** μονόδρομη επικοινωνία στο πλαίσιο της οποίας δεν υπάρχει δυνατότητας αλληλεπίδρασης, με τον αποδέκτη του μηνύματος να είναι ο αναγνώστης ενός κειμένου ή ο ακροατής μιας ομιλίας, χωρίς να έχει τη δυνατότητα παρέμβασης).

Ρόλος της γλώσσας: **α.** Η γλώσσα συγκροτεί το κείμενο (**βασικός/κεντρικός ρόλος**), **β.** Συμπληρωματικός (πολυτροπικό κείμενο), **γ.** Βοηθητικός (ως απλός δείκτης ή για τη δήλωση βασικών οδηγιών π.χ. σ' ένα τυχερό παιχνίδι).

Επίπεδο ύφους

Το επίπεδο ύφους (register) αναφέρεται σε μία συσχέτιση νοημάτων που συνδέονται και σε μεγάλο βαθμό καθορίζονται από τα στοιχεία του άμεσου συγκειμενικού πλαισίου, και συγκεκριμένα από:

1) Το «πεδίο» (field), το οποίο αφορά τον σκοπό της εκφοράς λόγου και προσδιορίζει το περιεχόμενο του κειμένου (τι συμβαίνει), (π.χ. αν ο σκοπός του κειμένου είναι δημοσιογραφικός ή πολιτικός).

2) Τους «συνομιλιακούς ρόλους» (tenor), που προσδιορίζει τις κοινωνικές σχέσεις εκείνων που μετέχουν σε μια περίσταση επικοινωνίας (ποιοι συμμετέχουν) και στάση τους (π.χ. σχέση ισότητας, όπως στην περίπτωση δύο φίλων, ή ανισότητας όπως στην περίπτωση εργοδότη-υπαλλήλου).

3) Τον «τρόπο» (mode) εκφοράς του λόγου που έχει σχέση με το κανάλι επικοινωνίας (πώς ανταλλάσσονται και διαπραγματεύονται τα νοήματα). Αν ένα κείμενο είναι προφορικό, γραπτό, γραπτό που θα διαβαστεί, ομιλία που δεν στηρίζεται σε γραπτό κείμενο κλπ., τα ρητορικά και γλωσσικά του στοιχεία θα διαφέρουν.

Τα τρία αυτά στοιχεία δεν αποτελούν γλωσσικές κατηγορίες αλλά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συγκειμενικού πλαισίου του κειμένου που καθορίζουν και το επίπεδο ύφους του.

Βαλλιάνειο Λύκειο Κεραμειών / σχολ. έτος 2021-2022

Νεοελληνική Γλώσσα Γ' Λυκείου (συνεξέταση)

Για παράδειγμα, ξέρουμε πως τα προφορικά κείμενα που παράγουν οι διευθυντές μιας επιχείρησης κατά τη διάρκεια σύσκεψής τους διαφέρουν ως προς το επίπεδο ύφους από τα κείμενα που παράγει μια ομάδα γονέων κατά τη σύσκεψή τους σχετικά με ένα πρόβλημα που προέκυψε στο σχολείο των παιδιών τους.

Το επίπεδο ύφους κατά τον αθλητικό σχολιασμό ενός ποδοσφαιρικού αγώνα από το ραδιόφωνο διαφέρει από εκείνο του σχολιασμού στην τηλεόραση μιας καλλιτεχνικής εκδήλωσης, ενώ αυτή διαφέρει ως προς το επίπεδο ύφους όταν σχολιάζεται σε μια κοινωνική συγκέντρωση μεταξύ φίλων.

Βλέπουμε δηλαδή ότι **όσο πιο πολλές πληροφορίες διαθέτουμε για τις συνθήκες παραγωγής του κειμένου, τόσο πιο συγκεκριμένα μπορούμε να προσδιορίσουμε το επίπεδο ύφους του και να κατανοήσουμε τις γλωσσικές επιλογές του**. Μάλιστα, σκοπός της ανάλυσης του επιπέδου ύφους ενός κειμένου είναι ο προσδιορισμός των γενικών εκείνων αρχών και επικοινωνιακών παραμέτρων που καθορίζουν τις εκάστοτε γλωσσικές επιλογές του.

Το επίπεδο ύφους, ως ένα σύνολο εννοιών, το οποίο πραγματώνεται μέσα από συγκεκριμένες λεξικογραμματικές επιλογές, κατάλληλες για συγκεκριμένη περίπτωση επικοινωνίας, αποτελεί μια σημασιολογική κατηγορία που μας βοηθά να κατανοήσουμε ότι η γλώσσα που μιλάμε και γράφουμε ποικίλλει ανάλογα με το συγκεκριμένο της πλαίσιο.

Οι παράγοντες αυτοί του **συγκεκριμένου της επικοινωνιακής περίπτωσης** (context of situation) συνδέονται με τις γλωσσικές επιλογές και τις λειτουργίες που επιτελεί ένα κείμενο. Συγκεκριμένα: το «**πεδίο**» συνδέεται με την «αναπαραστατική μεταλειτουργία» (ideational metafunction), που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα αναπαριστά τον κόσμο· οι «**συνομιλιακοί ρόλοι**» με τη «διαπροσωπική μεταλειτουργία» (interpersonal metafunction), που αφορά τις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων στην επικοινωνία· ο «**τρόπος**» με την «κειμενική μεταλειτουργία» (textual metafunction), που αφορά τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα λειτουργεί ως μέσο δόμησης του νοήματος.

Στη μελέτη της θεωρητικής έννοιας «επίπεδο ύφους», όπως ορίζεται πλέον σήμερα, **διακρίνονται δύο κατηγορίες**:

Η **πρώτη** αναφέρεται σε «**κλειστά επίπεδα ύφους**» και περιλαμβάνει κείμενα των οποίων η γλώσσα είναι αυστηρά προσδιορισμένη, ενώ υπάρχουν ελάχιστα περιθώρια επιλογών. Παραδείγματα τέτοιων κειμένων αποτελούν οι διάφοροι στρατιωτικοί κώδικες που χρησιμοποιούνται σε περίπτωση πολέμου, οι προσευχές και τα δελτία καιρού.

Η **δεύτερη** κατηγορία αναφέρεται σε «**ανοικτά επίπεδα ύφους**» και σε αυτή συγκαταλέγονται κείμενα που η γλώσσα τους δεν είναι τόσο αυστηρά προκαθορισμένη. Παράδειγμα τέτοιου κειμένου είναι μια προσωπική επιστολή ή ένα ρομαντικό διήγημα.

Στις κατηγορίες αυτές υπάρχουν βέβαια και διαβαθμίσεις, με αποτέλεσμα το ύφος ενός κειμένου να είναι σχετικά περιορισμένο, όπως για παράδειγμα το επίπεδο ύφους που έχουν οι ευχετήριες κάρτες και οι διάφορες αιτήσεις σε δημόσιες υπηρεσίες. Πάντως, παρ'

Βαλλιάνειο Λύκειο Κεραμειών / σχολ. έτος 2021-2022

Νεοελληνική Γλώσσα Γ' Λυκείου (συνεξέταση)

όλες τις διαβαθμίσεις των περιορισμών για τις επιλογές στη γλώσσα που χρησιμοποιείται στα κείμενα, οι περιορισμοί στο επίπεδο ύφους πάντα υπάρχουν, γιατί τους επιβάλλει το συγκεκριμένο πλαίσιο του κειμένου.

Συγκείμενο

Η έννοια του «συγκείμενου» (context) αναφέρεται στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ένα κείμενο παράγεται και νοηματοδοτείται. Σύμφωνα με τον Firth (1957) η σημασία των λέξεων και των προτάσεων με τον κόσμο της ανθρώπινης εμπειρίας, γι' αυτό και η μελέτη της γλώσσας δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λειτουργεί.

Πηγές: Φάκελος Υλικού Νεοελληνική Γλώσσα, 2019 ΙΕΠΕπίπεδο ύφους, Βασιλική Μητσοκοπούλου, greek-language.gr

Παραδείγματα διάκρισης των παραμέτρων της περίπτωσης επικοινωνίας

1. Παράδειγμα σε γραπτό κείμενο:

«Η αξία του εκπαιδεύειν»

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο F. Savater, καθηγητής φιλοσοφίας, αντί επιλόγου, στο βιβλίο του «Η Αξία του Εκπαιδεύειν», συντάσσει ανοικτή επιστολή προς την τότε Υπουργό Παιδείας της ισπανικής κυβέρνησης (1997). Στο απόσπασμα που ακολουθεί από την επιστολή αυτή διατυπώνει το αίτημα μιας ουμανιστικής παγκοσμιοποίησης που θα διαμορφώσει μια διαφορετική στάση ζωής από αυτή που κυριαρχεί σήμερα.

Κείμενο

Κυρία Υπουργέ, ζούμε σε έναν κόσμο στον οποίο έχουν παγκοσμιοποιηθεί αρκετά πράγματα, μένουν όμως πολλά ακόμα να παγκοσμιοποιηθούν. Οι καιροσκοπικές τάσεις της οικονομίας, για παράδειγμα, είναι παγκόσμιες, το ίδιο συμβαίνει επίσης σε μεγάλο βαθμό με τους γεωστρατηγικούς σχεδιασμούς των παραγωγικών δυνάμεων, το εμπόριο όπλων, τις τηλεπικοινωνίες και τα μέσα μεταφοράς. Άλλοι χώροι, από την άλλη πλευρά, απέχουν πολύ από την παγκοσμιοποίηση ή, αν προτιμάτε, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είδαν να παγκοσμιοποιείται, αντίθετα, ο κατακερματισμός. Είναι αυτό που επισημαίνει εύστοχα ο J.C. Tedesco: «Αν, για παράδειγμα, το Ίντερνετ μας επιτρέπει να αλληλεπιδρούμε με άτομα που βρίσκονται σε απόσταση χιλιάδων χιλιομέτρων, οι φυλετικές, εθνικές ή πολιτισμικές προκαταλήψεις μάς εμποδίζουν να συνομιλήσουμε με το γείτονά μας και μας υποχρεώνουν να επανερχόμαστε στη διαμάχη για το αν αρμόζει να εκπαιδεύονται τα παιδιά σε μεικτά σχολεία». Παγκοσμιοποιούνται τα οικονομικά συμφέροντα, αλλά δεν κατορθώνει να παγκοσμιοποιηθεί το ενδιαφέρον για τα βασικά δικαιώματα του ανθρώπου. Ο κόσμος ενοποιείται όσον αφορά τις πιστωτικές κάρτες και τα Καλάσνικοφ, εξακολουθεί όμως να μην είναι ικανός να αντιμετωπίσει συνολικά την πείνα, τον πόλεμο, τον υπερπληθυσμό, την

Βαλλιάνειο Λύκειο Κεραμειών / σχολ. έτος 2021-2022

Νεοελληνική Γλώσσα Γ' Λυκείου (συνεξέταση)

προστασία του περιβάλλοντος, το σεβασμό στις ελευθερίες, την καταπολέμηση των διακρίσεων φύλου ή φυλής κ.λπ. Πού οφείλεται αυτή η δυσαρμονία;

Θα σας το πω με λίγες λέξεις: Οι καιροσκόποι άνθρωποι του χρήματος, οι βιομήχανοι που βρίσκονται σε αναζήτηση ελκυστικών αγορών και φθηνών εργατικών χεριών, οι έμποροι πολεμικού υλικού ή ακόμα και οργάνων βασανισμού (αχ, αυτό το ελεύθερο εμπόριο, αξιότιμη κυρία μου!) γνωρίζουν πολύ καλά πόσα κερδίζουν παγκοσμιοποιώντας το πεδίο δράσης τους. Αντίθετα, δεν κάνουν το ίδιο οι πολιτικοί των κρατών και οι δημόσιοι διαχειριστές των πολιτισμικών διαφορών, οι οποίοι βλέπουν μόνο μειονεκτήματα στην ενοποίηση σε πανανθρώπινη κλίμακα: απώλεια προσωπικής εξουσίας (καλύτερα να είσαι κεφάλι ποντικού παρά ουρά λιονταριού), βαθμιαία παρακμή των προκαταλήψεων των φυλών, διεθνή έλεγχο των απαιτήσεων ατόμων ή τοπικών μειονοτήτων, αμφισβήτηση των προνομίων των πλούσιων χωρών, ανάγκη αναζήτησης μιας κοινής ταυτότητας που να μη βασίζεται στις διαμάχες με τους γείτονες και στους θρησκευτικούς και ιδεολογικούς άπιστους κ.λπ. Στα παραπάνω προστίθενται τα εμπόδια που θα έθετε αυτός ο δεύτερος τύπος παγκοσμιοποίησης στη σαρωτική εξάπλωση του πρώτου: Αν τα ανθρώπινα δικαιώματα ήταν όντως πανανθρώπινα, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, η οποία βασίζεται αποκλειστικά στην αύξηση του πλούτου και στη συγκέντρωσή του σε λίγα μόνο χέρια, δεν θα ήταν εφικτή με την ισχύουσα σήμερα, σχεδόν μη αναστρέψιμη υποταγή.

Κατά τη γνώμη μου, την οποία σας αποκαλύπτω ως φίλος προς φίλη τούτη την τελευταία ώρα των εκμυστηρεύσεων, η δημοκρατική εκπαίδευση θα έπρεπε να ενθαρρύνει την ανάπτυξη της ουμανιστικής παγκοσμιοποίησης, η οποία σήμερα είναι υποβαθμισμένη. Για το σκοπό αυτόν θα ήταν πολύ σημαντική η προώθηση, όχι της απεμπόλησης των ενδιαφερόντων που δύνανται να υπολογιστούν με οικονομικά μεγέθη, αλλά της ενίσχυσης άλλων ενδιαφερόντων εξίσου απτών, τα οποία όμως δεν μπορούν να υπολογιστούν παρά μόνο να εκλογικευθούν. Είναι αυτό που προσπαθούν να κάνουν σήμερα, με τον καινούργιο αιώνα προ των πυλών, οι ηθικοί στοχασμοί και η πολιτική φιλοσοφία, που δεν αρκούνται σε θρήνους περί συντέλειας του κόσμου ούτε στην παραίτηση προ του υποτιθέμενου αναπόφευκτου. Οι παλιοί αλχημιστές μιλούσαν για τον *aurum non vulgi*, έναν τύπο χρυσού διαφορετικό και ανώτερο από τον κοινό χρυσό, αυτόν δηλαδή που ικανοποιεί τον πολύ λαό. Τα παιδιά θα έπρεπε να εξοικειώνονται το νωρίτερα δυνατόν με ανταμοιβές σε αυτό τον διαφορετικό τύπο χρυσού, τον πνευματικό, τον πολιτισμένο (η ύψιστη χαρά, να μην έχεις υπηρέτες αλλά, κυρίως, να μην είσαι υπηρέτης κανενός), τον συναισθηματικό ή τον αισθητικό.

Και αισθησιακό επίσης: Να μάθουν να χαίρονται με το χάδι, με το γέλιο, με τα βλέμματα εκτίμησης, με τη συζήτηση και την αντιδικία, με τους περιπάτους το απόβραδο (όπως στους κήπους της Εδέμ), με αυτά που δεν αποτιμώνται και τα οποία κανείς δεν χρεώνει σε άλλον. Δεν υπάρχει πιο θλιβερό πράγμα από αυτή τη συνήθεια –πολύ αγγλοσαξωνική αλλά όχι μόνο αγγλοσαξωνική– της ανταμοιβής των παιδιών με χαρτζιλίκι όταν κάνουν κάποια μικρή δουλειά του σπιτιού. Με το πρόσχημα ότι καλλιεργείται η έννοια της αποταμίευσης ή της υπευθυνότητας, μετατρέπονται σε μικρούς υπαλλήλους εκείνων των οποίων η ευχάριστη συντροφιά θα έπρεπε να είναι η μοναδική τους ανταμοιβή. Όταν μεγαλώσουν δεν θα χαίρονται τίποτα το οποίο δεν θα έχουν πληρώσει ακριβά, δεν θα έχουν ζηλέψει ή δεν θα

Βαλλιάνειο Λύκειο Κεραμειών / σχολ. έτος 2021-2022

Νεοελληνική Γλώσσα Γ' Λυκείου (συνεξέταση)

έχουν επιθυμήσει από άλλους. Αυτή είναι η αποτυχία του πολιτισμού, τουλάχιστον μιας ανώτερης έννοιας πολιτισμού. Έχετε καταλάβει, κυρία Υπουργέ, ότι όσο λιγότερο αυθεντικό πολιτιστικό υπόβαθρο έχει κάποιος τόσο περισσότερα χρήματα πρέπει να ξοδέψει για να διασκεδάσει ένα Σαββατοκύριακο ή στις διακοπές του; Αφού κανείς δεν τους έμαθε να παράγουν ενεργές απολαύσεις εκ των έσω, δημιουργικά, πρέπει όλα να τα αγοράσουν απ' έξω. Πέφτουν στο σφάλμα που αιώνες πριν επισημάνθηκε από έναν σοφό ταοϊστή: «Το σφάλμα των ανθρώπων είναι ότι προσπαθούν να δώσουν χαρά στην καρδιά τους μέσα από τα πράγματα, ενώ αυτό που πρέπει να κάνουμε είναι να δίνουμε χαρά στα πράγματα με την καρδιά μας».

Savater, F. (2004). Η αξία του εκπαιδεύειν. Μτφ. Βαγγέλης Νικολόπουλος. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. 245-249.

1. Πεδίο: α) Φύση κοινωνικής δραστηριότητας(τι συμβαίνει): Το κείμενο έχει τη μορφή **επιστολής** στην Υπουργό Παιδείας της Ισπανίας, έστω κι αν στην πραγματικότητα αποτελεί τον επίλογο βιβλίου.

β) Περιεχόμενο/θέμα: Μέσω της επιστολής του ο συγγραφέας επιχειρεί να τονίσει την πρότασή του να λειτουργήσει η δημοκρατική εκπαίδευση ως το μέσο που θα καταστήσει εφικτή την παγκοσμιοποίηση του ανθρωπισμού (ουμανιστική παγκοσμιοποίηση).

2. Συνομιλιακοί ρόλοι: **Πομπός** του κειμένου είναι ο συντάκτης της επιστολής -καθηγητής φιλοσοφίας- και **δέκτης** είναι η Υπουργός Παιδείας. Το ύφος του κειμένου είναι επίσημο, καθώς ο συγγραφέας απευθύνεται κυρίως στο θεσμικό ρόλο της Υπουργού κι όχι συγκεκριμένα σε εκείνη. Ωστόσο, στο πλαίσιο του κειμένου παραβιάζεται, σε ορισμένα σημεία, ο βαθμός επισημότητας που θα όφειλε να ακολουθεί ο συγγραφέας, όπως αυτό προκύπτει από τη χρήση προσφωνήσεων που επιδιώκουν να ενισχύσουν την αίσθηση οικειότητας μεταξύ των δύο προσώπων.

Διάθεση: Η διάθεση του γράφοντος είναι να ζητήσει τη συνδρομή του φαινομενικού αποδέκτη (Υπουργός Παιδείας), καθώς και των πραγματικών αποδεκτών (ευρύτερο κοινωνικό σύνολο), προκειμένου να υλοποιηθεί η πρότασή του σχετικά με την παγκοσμιοποίηση του ανθρωπισμού.

Τροπικότητα: Στο κείμενο αυτό αξιοποιείται τόσο η επιστημική, όσο και η δεοντική τροπικότητα. Ειδικότερα, εντοπίζουμε τόσο σημεία **επιστημικής τροπικότητας**, με τον γράφοντα να εμφανίζεται βέβαιος για τα όσα καταγράφει (π.χ. «Οι καιροσκόποι άνθρωποι του χρήματος, οι βιομήχανοι που βρίσκονται σε αναζήτηση ελκυστικών αγορών και φθηνών εργατικών χεριών, οι έμποροι πολεμικού υλικού ή ακόμα και οργάνων βασανισμού γνωρίζουν πολύ καλά πόσα κερδίζουν παγκοσμιοποιώντας το πεδίο δράσης τους»), όσο και **δεοντικής**, μέσω της οποίας εκφράζεται η πεποίθηση του γράφοντος σχετικά με την αναγκαιότητα πραγματοποίησης των όσων προτείνει (π.χ. «η δημοκρατική εκπαίδευση θα έπρεπε να ενθαρρύνει την ανάπτυξη της ουμανιστικής παγκοσμιοποίησης»).

Τρόπος: Δίαυλος επικοινωνίας είναι ο γραπτός λόγος, εφόσον πρόκειται για μια επιστολή. **Μέσο** το οποίο δεν επιτρέπει την άμεση αλληλεπίδραση μεταξύ του πομπού και

Βαλλιάνειο Λύκειο Κεραμειών / σχολ. έτος 2021-2022

Νεοελληνική Γλώσσα Γ' Λυκείου (συνεξέταση)

του δέκτη. Ανταπόκριση μπορεί να υπάρξει εκ των υστέρων, μόνο αν ο αποδέκτης της επιστολής επιλέξει να απαντήσει με μια αντίστοιχη επιστολή. Ο **ρόλος του γραπτού λόγου** είναι κυρίαρχος σε αυτό τον τρόπο επικοινωνίας, εφόσον συγκροτεί το ίδιο το κείμενο.

Συμπληρωματικές ασκήσεις:

1. Στο πλαίσιο του κειμένου παραβιάζεται -σκοπίμως- ο βαθμός επισημότητας που θα έπρεπε να ακολουθεί ο συγγραφέας. Να εντοπίσετε σημεία αυτής της παραβίασης και να τα αιτιολογήσετε.

Ο συγγραφέας, αν και ξεκινά την επιστολή του με το κατάλληλα επίσημο ύφος, το οποίο διατηρεί στο σύνολο σχεδόν του κειμένου του, επιλέγει σε ορισμένα σημεία να παραβιάσει συνειδητά τον βαθμό επισημότητας. Με φράσεις όπως οι ακόλουθες: **α.** «(αχ, αυτό το ελεύθερο εμπόριο, αξιότιμη κυρία μου!)\», **β.** «Κατά τη γνώμη μου, την οποία σας αποκαλύπτω ως φίλος προς φίλη τούτη την τελευταία ώρα των εκμυστηρεύσεων...», ο συγγραφέας επιχειρεί να ξεφύγει από τα περιοριστικά όρια της τυπικής και επίσημης επικοινωνίας με μια υπουργό της κυβέρνησης και να προσδώσει στα λόγια του έναν πιο προσωπικό τόνο, ώστε να καταστήσει εμφανές πως τα όσα γράφει δεν αποτελούν μια ακόμη κενή καταγραφή ενός προβλήματος, αλλά μια ουσιαστική παρέμβαση για κάτι που έχει ιδιαίτερη και προσωπική σημασία για τον γράφοντα. Ιδίως η αναφορά πως όλα αυτά γράφονται «την τελευταία ώρα των εκμυστηρεύσεων» και πως ο συγγραφέας απευθύνεται στην υπουργό «ως φίλος προς φίλη» υποδηλώνουν emphaticά την ανάγκη του να δοθεί μεγάλη προσοχή στα όσα επισημαίνει.

2. Ποια επίδραση νομίζετε πως έχει το κείμενο στον αναγνώστη (επικοινωνιακή αποτελεσματικότητα, κριτικό στοχασμό).

Το κείμενο ασκεί καίρια επίδραση στον αναγνώστη, εφόσον ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στον επικοινωνιακό του στόχο. Ο συγγραφέας κατορθώνει να αναδείξει πόσο σημαντική είναι η υποστήριξη της παγκοσμιοποίησης του ανθρωπισμού καταδεικνύοντας την κυρίαρχη αντίφαση που κυριαρχεί στον σημερινό κόσμο. Ενώ, δηλαδή, έχει απρόσκοπτα προχωρήσει η παγκοσμιοποίηση όσων σχετίζονται με την οικονομική δραστηριότητα και κυρίως οι καιροσκοπικές τάσεις, δεν συμβαίνει το ίδιο με το ενδιαφέρον για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Πέραν, άλλωστε, από την επισήμανση της αντίφασης αυτής ο συγγραφέας επιτυγχάνει να αναδείξει τη διαφορά οπτικής των επιμέρους παραγόντων απέναντι στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Έτσι, τη στιγμή που οι «καιροσκόποι άνθρωποι του χρήματος» κατανοούν απόλυτα τα όσα τους προσφέρει η παγκοσμιοποίηση, οι πολιτικοί βλέπουν σε αυτή έναν αντίπαλο, αφού τους θέτει αντιμέτωπους με το ενδεχόμενο περιορισμού της προσωπικής εξουσίας τους.

Μέσα από την επισήμανση των διαφορετικών οπτικών απέναντι στην παγκοσμιοποίηση, της κυρίαρχης αντίφασης του πολιτισμού μας, αλλά και της αδυναμίας των ανθρώπων να συνεργαστούν σε παγκόσμιο επίπεδο για την αντιμετώπιση βασικών ανθρωπιστικών προβλημάτων, ο συγγραφέας ενισχύει τον κριτικό στοχασμό του αναγνώστη. Ένα φαινόμενο οικείο πλέον στους περισσότερους εξετάζεται από ποικίλες πλευρές, με την

Βαλλιάνειο Λύκειο Κεραμειών / σχολ. έτος 2021-2022

Νεοελληνική Γλώσσα Γ' Λυκείου (συνεξέταση)

παράλληλη εμφατική παρουσίαση του σημαντικού ρόλου που μπορεί να διαδραματίσουν η εκπαίδευση κι η αγωγή, αν λάβουν την κατάλληλη κατεύθυνση. Έτσι, ο αναγνώστης οδηγείται στη συνθετική θέαση των ποικίλων παραγόντων που σχετίζονται με το φαινόμενο αυτό και προβληματίζεται ουσιαστικά σε σχέση με το ποιες οφείλουν να είναι πλέον οι επιδιώξεις της εκπαίδευσης.

3. Να εντοπιστεί το κειμενικό είδος, το θέμα, οι συνομιλιακοί ρόλοι (πομπός και δέκτης), ο κειμενικός τύπος.

Το εξεταζόμενο κείμενο ανήκει στο **κειμενικό είδος** της επιχειρηματολογίας και στον **κειμενικό τύπο** της επιστολής.

Θέμα του κειμένου είναι η ανάγκη να επιδιωχθεί μέσω της δημοκρατικής εκπαίδευσης η παγκοσμιοποίηση του ανθρωπισμού, με την παράλληλη επιδίωξη να διαφοροποιηθεί ο τρόπος με τον οποίο ιεραρχούν οι νεότεροι τις αξίες της ζωής τους. Ζητά, δηλαδή, ο συγγραφέας τον κατά τέτοιο τρόπο προσανατολισμό της αγωγής, ώστε οι νέοι να εκτιμούν όχι μόνο εκείνα που μπορούν να υπολογιστούν με οικονομικά μεγέθη, αλλά και όσα, αν και μη μετρήσιμα, είναι ιδιαιτέρως σημαντικά, όπως τα οφέλη της πνευματικής καλλιέργειας, αλλά κι οι καθημερινές απλές διαπροσωπικές δραστηριότητες όπως είναι μια συζήτηση ή ακόμη και μια αντιδικία.

Σε ό,τι αφορά τους **συνομιλιακούς ρόλους**, πομπός είναι ο συγγραφέας -καθηγητής φιλοσοφίας- και φαινομενικός δέκτης η Υπουργός Παιδείας της Ισπανίας. Με δεδομένο, ωστόσο, πως το κείμενο αυτό είναι επί της ουσίας ο επίλογος ενός βιβλίου, απώτερος δέκτης είναι το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό.

4. Να υποδείξετε τα χαρακτηριστικά εκείνα του κειμένου που το εντάσσουν στα επιχειρηματολογικά.

Σε επίπεδο δομής η ένταξη του κειμένου στα επιχειρηματολογικά δικαιολογείται, διότι ξεκινά με έναν ισχυρισμό -την αντινομία του σύγχρονου πολιτισμού που θέλει την πλήρη παγκοσμιοποίηση σε ό,τι αφορά τα οικονομικά συμφέροντα και την αδυναμία παγκόσμιας συλλογικής δράσης σε ό,τι αφορά την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων-, ακολούθως αξιοποιεί επιχειρήματα που πιστοποιούν την έκταση της αντινομίας αυτής, όπως και τους λόγους που παρεμποδίζουν την παγκοσμιοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων -«Αν τα ανθρώπινα δικαιώματα ήταν όντως πανανθρώπινα, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, η οποία βασίζεται αποκλειστικά στην αύξηση του πλούτου και στη συγκέντρωσή του σε λίγα μόνο χέρια, δεν θα ήταν εφικτή με την ισχύουσα σήμερα, σχεδόν μη αναστρέψιμη υποταγή.»- και καταλήγει σ' ένα συμπέρασμα σχετικά με τον καταλυτικό ρόλο που μπορεί να επιτελέσει η δημοκρατική παιδεία στη ζητούμενη παγκοσμιοποίηση του ανθρωπισμού.

Σε ό,τι αφορά τη γλώσσα, διαπιστώνουμε ότι:

- Κυριαρχεί η **σαφήνεια** (κυριολεξία, αποφυγή της πολυσημίας, ακρίβεια στη χρήση του λεξιλογίου), όπως, για παράδειγμα, προκύπτει από το ακόλουθο ενδεικτικό χωρίο:

Βαλλιάνειο Λύκειο Κεραμειών / σχολ. έτος 2021-2022

Νεοελληνική Γλώσσα Γ' Λυκείου (συνεξέταση)

«Παγκοσμιοποιούνται τα οικονομικά συμφέροντα, αλλά δεν κατορθώνει να παγκοσμιοποιηθεί το ενδιαφέρον για τα βασικά δικαιώματα του ανθρώπου.»

- Αξιοποιείται η **ονοματοποίηση**: «διεθνή έλεγχο των απαιτήσεων ατόμων ή τοπικών μειονοτήτων, αμφισβήτηση των προνομίων των πλούσιων χωρών, ανάγκη αναζήτησης μιας κοινής ταυτότητας»

- Γίνεται χρήση **παθητικής σύνταξης**: «έχουν παγκοσμιοποιηθεί αρκετά πράγματα, μένουν όμως πολλά ακόμα να παγκοσμιοποιηθούν»

- Αξιοποιούνται **διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** που δηλώνουν σχέσεις χρόνου (όταν), αντίθεσης (από την άλλη πλευρά, αντίθετα, αλλά, όμως) κ.λπ.

- Γίνεται χρήση **ρητορικών ερωτημάτων** (Έχετε καταλάβει, κυρία Υπουργέ, ότι όσο λιγότερο αυθεντικό πολιτιστικό υπόβαθρο έχει κάποιος τόσο περισσότερα χρήματα πρέπει να ξοδέψει για να διασκεδάσει ένα Σαββατοκύριακο ή στις διακοπές του;)

- Χρησιμοποιούνται **αποφαντικές (δηλωτικές) προτάσεις** (Οι καιροσκοπικές τάσεις της οικονομίας, για παράδειγμα, είναι παγκόσμιες, το ίδιο συμβαίνει επίσης σε μεγάλο βαθμό με τους γεωστρατηγικούς σχεδιασμούς των παραγωγικών δυνάμεων, το εμπόριο όπλων, τις τηλεπικοινωνίες και τα μέσα μεταφοράς.)

- Αξιοποιείται **επιστημική και δεοντική τροπικότητα** (επιστημική: «ζούμε σε έναν κόσμο στον οποίο έχουν παγκοσμιοποιηθεί αρκετά πράγματα, μένουν όμως πολλά ακόμα να παγκοσμιοποιηθούν.», δεοντική «η δημοκρατική εκπαίδευση θα έπρεπε να ενθαρρύνει την ανάπτυξη της ουμανιστικής παγκοσμιοποίησης, η οποία σήμερα είναι υποβαθμισμένη.)

- Υπάρχει **πλούσια στίξη** (παρενθέσεις, εισαγωγικά, παύλες, ερωτηματικά κ.ά.).

Σε ό,τι αφορά τη **ρητορική της επιχειρηματολογίας**, διαπιστώνουμε ότι ο συγγραφέας αξιοποιεί όλους τους τρόπους πειθούς:

-Επίκληση στο ήθος (Είναι αυτό που επισημαίνει εύστοχα ο J.C. Tedesco... Πέφτουν στο σφάλμα που αιώνες πριν επισημάνθηκε από έναν σοφό ταοϊστή...)

- Επίκληση στο συναίσθημα (Να μάθουν να χαίρονται με το χάδι, με το γέλιο, με τα βλέμματα εκτίμησης, με τη συζήτηση και την αντιδικία, με τους περιπάτους το απόβραδο (όπως στους κήπους της Εδέμ), με αυτά που δεν αποτιμώνται και τα οποία κανείς δεν χρεώνει σε άλλον.)

- Επίκληση στη λογική (Αν

τα ανθρώπινα δικαιώματα ήταν όντως πανανθρώπινα, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, η οποία βασίζεται αποκλειστικά στην αύξηση του πλούτου και στη συγκέντρωσή του σε λίγα μόνο χέρια, δεν θα ήταν εφικτή με την ισχύουσα σήμερα, σχεδόν μη αναστρέψιμη υποταγή.)

2. Παράδειγμα σε πολυτροπικό κείμενο (σκίτσο):

1. Πεδίο:

α) Φύση κοινωνικής δραστηριότητας (τι συμβαίνει): Πρόκειται για ένα σατιρικό σκίτσο.

β) Περιεχόμενο/θέμα:

Θέμα του κειμένου είναι η τάση των ανθρώπων να υιοθετούν άκριτα ποικίλες θεωρίες συνωμοσίας για να εξηγήσουν φαινόμενα πολιτικής, κοινωνικής ή άλλης φύσεως, έστω κι αν οι θεωρίες αυτές είναι καταφανώς ακραίες ή μη ρεαλιστικές. Στην προκειμένη περίπτωση ο σκίτσογράφος σατιρίζει τις

τρέχουσες θεωρίες συνωμοσίας για την προέλευση του φονικού κορονοϊού (COVID-19).

2. Συνομιλιακοί ρόλοι:

Πομπός του κειμένου είναι ο σκίτσογράφος και **δέκτης** είναι το ευρύτερο κοινό, ειδικότερα οι πολίτες της ελληνικής κοινωνίας.

Διάθεση: Η διάθεση του σκίτσογράφου είναι να στηλιτεύσει την ευπιστία των πολιτών, όπως και την τάση υιοθέτησης «θεωριών συνωμοσίας» που τους διακρίνει.

Τρόπος:

Δίαυλο επικοινωνίας αποτελεί ένα σκίτσο (πολυτροπικό κείμενο), το οποίο συνδυάζει την εικόνα με τη χρήση του γραπτού λόγου.

Το **μέσο** αυτό οδηγεί σε μονόδρομη επικοινωνία, εφόσον δεν είναι εφικτή η παρέμβαση του δέκτη.

Ο **ρόλος του γραπτού λόγου** είναι συμπληρωματικός σε αυτό τον τρόπο επικοινωνίας, εφόσον σημαντικό μέρος του μηνύματος μεταφέρεται μέσω της εικόνας του σκίτσου.